

İNSAN, DOĞAL HAKLARI VE DEVLET

Melih DEMİRTAŞ¹

Öz

Bu makalede, ister iktisadi ister siyasi veya sosyal alanlarda olsun Devlet, Devletçilik ve bileşenlerine karşı İnsanın önemi üzerinde duracağız. Mutlakiyetçiliğe veya otoriter hiyerarşiye karşı, Locke'un öncülü olduğu Klasik Liberalizm öğretilerine paralel şekilde, insan olarak bölünmez ve devredilemez doğal haklarımız önemli yol göstericimiz olacaktır. Makalede, siyaset bilimi ve siyaset felsefesinin etkisinde interdisipliner bir anlayışla, devletin tarihsel fikir tartışmalarında büründüğü haller ve birey karşıtı evrimi, liberalizmin gelişim süreciyle paralel ele alınacaktır. Devlet ve devletçilik ideaları, tek taraflı çıkarlarını koruyan şekilde hareket eden bireyler topluluğunun faydacı bir doğal ürünü müdür? Keza bu surette hayat bulan Hobezyen (*Hobbesian*) bir *Leviathan*'midir? Yoksa günümüzde daha kabul edilebilir şekliyle, modern devletin kaynağı sayılan Weberyan (*Weberian*) öğretinin öngörebileceği gibi, gerektiğinde mekanizmayı bozmamak adına duygulardan arındırılmış rasyonel fayda ve çıkar hesabını en iyi yapan bir Makine midir? Tüm bunlardan bir nebze almış olabileceği iddia edilerek, insan eliyle yaratılan yapay kutsaliyetler arkasında, yine insanı karanlık bir evrime mahkûm eden devlet adına yapılan tüm eylemleri, bazı düşünürlerden farklı olarak sadece iktisadi manada değil, siyasi, sosyal ve felsefi yönleriyle bir bütün olarak Devletçilik olarak algılayacağız.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Devletçilik, Liberalizm, Doğal Haklar, Rasyonel Faydacılık

Askeri seferlerinin kurbanı haline gelen canların Ruslar tarafından görmezden gelinmesi o kadar sistematik bir ihmal düzeni yaratmıştı ki, esasen bu surette savaş kavramı da salt bir bürokratik prosedüre indirgenmişti. Bu, aynı zamanda etnik manada "temizlik" teriminin, Kafkas dağlarına yapılan Rus keşif gezilerinin saha raporlarında görülmeye başladığı yıllara tekabül eder. Toprak, onun üzerindeki insanlardan daha değerli hale gelmiş, bu durum soykırımı "kaçınılmaz" bir son haline getirmişti (Richmond, 2013: 58).

Giriş

Konuyla ilgili önemli kaynaklardan "Çerkes Soykırımı" adlı eserinde tarihçi Walter Richmond yukarıdaki ana bazı kavramlara dikkatimizi çeker. Kuzey Kafkasya'nın kadim halklarından Çerkeslerin, 19.yüzyıl boyunca yaşadıkları coğrafyadan adeta sökülüp atılmaları ve 1863-1864 yıllarında doruk noktasına ulaşan maruz kaldıkları insanlık dışı muameleler ve mezalimler sonucunda pek çok önde gelen akademisyenin de tespit ettiği üzere soykırımı uğramaları şüphesiz tarihin gördüğü yegâne trajedi olmamıştır. Çerkes mezaliminin arkasındaki Rus İmparatorluğu'na mensup çok sayıda General, belli bir merkezi otoritenin memurları, askerleri, işgüderleri veya sadece sempatizanları olduklarını iddia ederek, bağlı oldukları imparatorluk, devlet veya bunları oluşturan hiyerarşik otoriteye atıfla inşa ettikleri

¹ Doktor Adayı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Bölge Çalışmaları Programı. ORCID No: 0000-0002-6206-1349.

kutsaliyetlerin arkasına saklanmışlar ve esasen bu surette onlardan sonra veya önce yaşayan diğer milletlere mensup, ancak kendileriyle birebir aynı özellikleri haiz pek çok “görev sahibi” şahsiyetle aynı grupta yer almışlardır. İnsanlık tarihi boyunca var olagelen bahse konu görev sahipleri, devlet ideasının insanlıktan tamamen soyut bir teşekkül olarak vücut bulduğu ana fikriyle ulus ve devlet inşa süreçlerine devam etmişler, bu bağlamda, kimi zaman mensubu oldukları toplumlarda kendilerine yeni görev ve sıfatlar bahşederek tarihsel surette devletin ve devletçilik olgularının en sıkı takipçileri konumunda gurur vesilesi figürler haline getirilmişlerdir. Günümüze uyarladığımızda, halen karşılaşılabilen memur ve bürokrat hâkimiyeti veya “bürokratik vesayet” tartışmalarına da (Demirel, 2017: 145-148) bu pencereden bakılabilecektir .

Modern diplomasiyi şekillendiren Realist dış politika çizgisine, Amerika’da 20. yüzyılın ilk çeyreğinde önemli katkılar sunan Alman asıllı akademisyen Hans Morgenthau, “Devlet gerçekten de ‘ölümlü bir Tanrı’ haline geldi ve zamanla ölümsüz bir Tanrı’ya inanılmayan bir çağda devlet var olan tek Tanrı haline geldi” (1946: 197) demektedir. Bu sözleri 1946’da, kimilerine göre tam da rasyonel devlet anlayışının çıkmazlarının gün yüzüne çıktığı tarihteki en acımasız örneklerden Nazi Almanya’sının çöküşünden kısa süre sonra yazdığı “*Scientific Man vs. Power Politics*” eserinde sarf etmiş, günümüze değin, farklı yeni düşünürler ve “görev insan”ları onun düşüncelerini okuyup takipçisi olmuşlardır. Esasında, yüzyıllar içerisinde kimilerine göre “Tanrı nitelikli” devlet eliyle gerçekleşmeye devam eden tek taraflı ve insanın doğal haklarını (Locke, 1773) yok sayan eylemler, belki de geçmişte iletişim ve teknoloji imkânlarının eksikliğiyle yaşananlardan habersiz kalmamız, günümüzde ise insanın bir diğerinin yaşadıklarına kayıtsızlığıyla süregelmiştir. Bu noktada, sadece kafalarında yaratılan iktisadi, sosyal veya siyasal devletçilik idealarına uygun davranmayı birincil amaç görenler ise, her bir insana ait olan anılan bölünmez ve devredilemez doğal hakları tanımamazlıktan gelmeyi kolay surette meziyet kabul etmiş ve ettirmişlerdir.

Öte yandan, ailesi ve yakınlarının verdikleri hayatta kalma mücadeleleri çerçevesinde göç dâhil pek çok doğal hak karşıtı olumsuz mefhumla yaşadıkları acı tecrübeler sonucunda tanışan günümüz aydınları ve fikir adamları için ise, tarih, unutulmaması ve günümüz teorik ve pratik çalışmalarına ışık tutması gereken en büyük araçlardan biri haline bu surette gelmektedir. Esasen, bugün içinde bulunduğumuz kritik coğrafya itibarıyla, 18. ve 19. yüzyıllarda artarak süren, 20. ve içinde bulunduğumuz 21.yüzyılda ise acı yönlerini gelişen medya yöntemleriyle en ince ayrıntısına kadar öğrenmek durumunda kaldığımız savaş, çatışma, zorunlu göç ve bütün bu olumsuzluklara kaynaklık eden zalimane tutumların ortasında hepimiz bir nebze şahitlik sandalyesinde oturan önemli konumlardayız. Sözü geçen

acı hatıralarla içlerimizden bazıları ise şüphesiz farklı noktalardan insana ve doğal haklarına dair konulara derinlemesine eğilmekte ve bizlere yeni çalışmalar için esin kaynağı olmaktadır.

Anılan kayda değer şahsiyetler arasında ülkemizin yetiştirdiği önde gelen özgürlükçü ve liberal aydınlardan olan ve ailesi yukarıda bahse konu Çerkes mezaliminin acı hatırasını taşıyan Kâzım Berzeg (1938-2016) gibi düşünce insanları, tam da herkesin çekindiği, sustuğu ve biraz da korktuğu tarihte çokça gördüğümüz benzeri acı ve zor zamanlarda sadece tanık sandalyesinde değil, çözüm makamlarında da rol oynamakta, bu rollerle, belki bir siyasetçi veya bürokrat kadar sistemin parçası olamasalar ve tabiatıyla olmayı tercih etmeseler de, evrimsel ve fikri düzlemlerde yeni kuşaklara ilham verebilmektedirler. Kişisel hayat hikayesine baktığımızda da, Berzeg gibi bir şahsiyetin örneğin Devlet Memuriyetinden kariyerinin iyi bir noktasında istifa ettiği ve kendisini, hak ve hukuk alanında verdiği mücadeleden, Türkiye'nin uzun yıllardır en etkin düşünce kuruluşlarından biri olmayı sürdüren Liberal Düşünce Topluluğu'nun kuruluşuna kadar çok sayıda değerli faaliyete adanmış görülmektedir (Berzeg, 2012).

Kâzım Berzeg'in ve ona benzeyen ancak ülkemizde ne yazık ki sayıları hala az olan özde klasik liberal fikriyatı takip eden aydınların çizdiği yol ekseninde bu makalede, tarih boyunca yapay surette güçlenerek temel görevi olan insanı korumak yerine insana daha fazla nasıl yeni yükler yükleyebileceğine dair yeni yollar arayan devlet ve devletçilik idealarına karşı, doğal haklar ekseninden eleştirel bir yaklaşım benimseyeceğiz. Bu meyanda, takip eden bölümlerde öncelikle, sadece fikirselsel bir bütünlük olarak değil, aynı zamanda hayatın tam da ortasında bireye şekil veren liberalizmin geçirdiği tarihsel evrimde oynadığı önemli rolden bahsedeceğiz; ardından bireyin hukuk ve adalet silahlarıyla sadece iktisadi değil sosyal ve politik manada tek vücut olabilen yapay otoriteye karşı mücadelesini özlü surette ele almaya çalışacağız.

İnsan ve Liberalizm

Liberal geleneğin ortaya çıktığı ilk sistematik açıklamaları 17. Yüzyıl İngiltere'sinde, merkezi otoritenin insan temelli sorgulandığı bir dönemde buluyoruz. Özellikle bu dönemde Thomas Hobbes (1588-1679) bireycilik akımının öncül isimlerinden biri olarak belirir. Hobbes'un insanlığın durumu hakkındaki varsayımları ise onu, insan yaşamının ulaşabileceği “en yüksek iyi” ya da “nihai mutlu son” gibi doğrudan klasik kavramları reddetmeye yöneltmiş, dış politikada da günümüzde realist açıklamalarında çokça başvurulan karamsar bir ideolog haline getirmiştir. Genel olarak Hobezyen inanca göre her insan daima kendi menfaatini

düşünerek hareket eder. Hobezyen bireyciliğin radikal modernliği, doğal son veya nihai neden hakkındaki klasik fikirlerin reddedilmesinde vücut bulur, bu nedenle Hobbes, Aristotelesçi insan refahı kavramını, kendini gerçekleştirme durumu olarak revize etmiştir. Hobbes'un devleti ana oyuncu yaptığı karamsar tablosuna karşı, liberalizme olan yakınlığını ise tavizsiz bireyciliğinde buluyoruz. Bununla birlikte, aynı zamanda, doğa durumundaki tüm insanların eşit özgürlüğüne dair inancında ve tamamen kalıtsal bir siyasi otoriteyi reddetmesinde de Hobbes'un liberal fikriyatla biçimlendiği söylenebilir.

17. yüzyılda Hobbes'la bazı ideolojik benzerlikler taşıyan bir başka isim de liberal geleneğe Hobbes'tan daha yakın görülebilecek Benedict de Spinoza'dır (1632-1677). Her iki filozof, insan ve toplumla ilgili bazı varsayımları paylaşırsa da, Hobbes'un bireyleri dizginleme yolunda otoriter düzene meyleden ve daha güçlü yönetimlere kayan görüşleri yerine, Spinoza'da, ifade ve örgütlenme özgürlüklerinin güvencesi olan demokrasi fikriyatı daha belirgindir. Bununla birlikte, ne Spinoza ne de Hobbes liberalizminde, insan ilişkilerinin açık bir geleceğe doğru belirsiz bir gelişmeye evrilmesi yönünde bir ortak kanaat yoktur. Başka bir deyişle, Hobbes'a göre bireylerin özgürlüklerini mutlak surette kullandığı sivil toplumlarda, savaş barbar halini her daim gösterecek ve bir doğa durumuna geri düşülecek, Spinoza için ise gerçek manada özgür insan her zaman ender bulunabilecek, bireyler akıllarından çok sadece haz, tutku ve yanılsamaları tarafından yönetileceklerdi. Dolayısıyla John Gray'in de ustalıkla özetlediği gibi önemleri reddedilemeyecek bu iki düşünür ve destekçileri, özgürlük ve aklın insanlar arasında kural haline gelebileceğine dair liberal inancı paylaşmadıklarından, ancak "liberalizmin habercisi" sayılabileceklerdi (1995: 11-12).

Bir diğer 17.yy İngiliz düşünürü John Locke (1632-1704) ve eserleri ise bugün kabul ettiğimiz klasik liberal fikirlerin temelini meydana getirdi. Düşünürün özellikle "Yönetim Üzerine İkinci İnceleme: Sivil Yönetimin Gerçek Kökeni Boyutu ve Amacı Üzerine Bir Deneme" adlı eseri liberal bakış açısını belirginleştirdi (Locke, 1773). Uygulama düzeyinde, örgütlenme özgürlüğüne, özel mülkiyete ve monarşik mutlakiyetçiliğe karşı hukukun üstünlüğü altında güçlü bir parlamenter hükümet iddiasına dayanan söylemler insanlık tarihi için de önemli dönüm noktasıydı. Böylece Locke, hukukun üstünlüğü altında eşit, ortak bir amaç dışında birbirine bağlı, ancak birbirlerinin haklarına saygıyı paylaşan özgür insanlardan oluşan bir toplum olan "sivil toplum" kavramını kuramsallaştırdı ve somutlaştırdı. Locke'un temel düşünceleri, 19. Yüzyıl liberalizmine diğer bir deyişle daha fazla çıkar, fayda ve uluslar arası rekabetin toplumlar arasında etkili olmaya başladığı döneme kadar devam etti.

Bu makalede de temel olarak benimsendiği üzere, Locke'un doğal haklar doktrini, esasen 19.yüzyıldan başlayarak artarak hissettiğimiz ulusların tekil rekabetiyle bireylerin

ezilmesi ve yok olması çıkmazına sürüklenmemizi engellemektedir. Yalnızca ilahi doğanın ifadesi olan doğal hukuk anlayışı da bu noktada bizlere yardım etmektedir. Locke'a göre doğal haklar, ilahi gücün bize verdiği doğal yasalar çerçevesinde yaşamlarımızı korumak ve sürdürmek için ihtiyaç duyduğumuz koşulları somutlaştırır. Bu yasalara göre, özgürlük ve mülk edinmemiz gibi temel haklarımıza kimsenin karışmaya hakkı bulunmamaktadır.

Hobbes ve Spinoza gibi daha önceki bireyci yazarlarda eksik görünen insanın net bağımsızlığı, hukukun üstünlüğü, ve hukukla korunan özel mülkiyet ilkesi Locke'u onlardan ayrı ve belirgin kılmaktadır. Locke'un devlete olan yaklaşımı da tam bu bağlamda belirginleşir ki, özgür bireylerin egemen bir otoriteyi kendi istekleri doğrultusunda yarattıklarını, zira çünkü doğa durumunda kendi davalarında nesnel birer hakem veya yargıç olamayacaklarından, doğa hallerinden sivil ve medeni bir birlikteliğe hakkıyla geçebilmek için bir hükümete, temsilciye veya siyasi bir otoriteye ihtiyaç duyulabileceğini belirtmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki anılan klasik liberalizm anlayışında bahsedilen söz konusu insan inşası örgüt, "minimal bir devlet" veya hakların hassas zamanlarda koruyucusu olan "gece bekçisi bir devlet"ten başka bir şey değildir (Yayla 2008: 42-43).

Şüphesiz, liberalizm üzerinde pek çok diğer ekol ve önemli düşünürün katkısı ve yaklaşımı belirleyici olmaya devam etmiştir. Örneğin, İskoç geleneği, İngiliz geleneğinden farklı olarak tarihsel bağlama takılı kalmadan liberal ilkelerini kapsamlı bir insani sosyal gelişim ve sınırlamalar ile açıkladı. İskoç David Hume'un (1711-1776) şüpheci liberalizminde, insanların sınırlı iyilikseverliği ve entelektüel yetersizliklerinin kaynakların değişmez kıtlığına yol açtığının, bunun da adalete duyulan ihtiyaca işaret ettiğinin altı çizildi (Lee, 1968: 401). 18. yüzyıl İngiliz geleneğinde ve ayrıca tüm liberal teoride etkili olan Adam Smith (1723-1790) ise, İskoç dönemdaşlarından farklı olarak salt insan rasyonalizmine dayalı açıklamalara karşı çıkmış ve bireyler arası işbölümünün önemini vurgulayarak, bunun insan zihninin bilinçli düşünmesinin bir ürünü olmayıp, insanlar arasında gerekli malların mübadelesi sürecinde ortaya çıktığını, bu mübadelenin esas olarak insan doğasından kaynaklandığını ünlü eseri "Ulusların Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri" (1776) adlı eserinde ifade etmiştir.

18. yüzyılda liberal teoriye önemli katkılarda bulunan farklı ülkelerden farklı felsefelerin yükselişine de tanık olundu. Baron de Montesquieu (1689-1755), bu yönde Fransa'da aydınlanmanın önemli simalarından biri oldu. Başyapıtı "*L'Esprit des Lois / Kanunların Ruhu*"nda kontroller ve dengeler sistemi ve bireyin özgürlüğünün güvence altına alındığı bir "kuvvetler ayrılığı" sistemi temel savını kazandırdı. Fransız ekolünde bireye duyulan inanç, Fransız Devrimi'nden (1789) sonra kesintili ve karamsar bir iyimserlik ve

rasyonalizmle devam etti ve Locke'dan başlayan sözkonusu klasik fikirlerin Fransız Aydınlanmasıyla bütünleşik etkisi, Amerika kıtasında ve Amerikan anayasacılığında da kendini artarak göstermeye devam etti (Lee, 1968).

Devlet, Rasyonel Faydacılık ve Hapsolan Liberalizm

19. yüzyıla gelindiğinde, klasik liberalizmden büyük ölçüde bir kopuşun gerçekleştiği ve belki de etkileri halen süren “Faydacılık” yüzyılına girdiğimizi söylemek yanlış olmayacaktır. Faydacılığın babası sayılan Jeremy Bentham (1748-1832) ve Bentham'ın müridi olarak nitelenebilecek James Mill (1772-1836) gibi düşünürleri Hume ve Smith gibi öncülerinden farklı kılan “maksimum fayda”nın sadece bilinçli bir çabanın ürünü olabileceğine duyduğu sonsuz inançtı (Seth, 1912). Yakın tarihte ve günümüzde pek çok devleti ve kurdukları mekanizmaları da, makalemizin en başından bu yana anlatmak istediğimiz üzere “rasyonel faydacılık” çizgisine getiren Bentham'ın ve takipçilerinin bu görüşleri kimilerine göre bitmeyen 19. yüzyıla beraber nice hak temelinde ihlallerin de habercisi sayılabilirdi. Bilimi arkasına alarak, her tür hazzı ve acıyı bir nevi ölçebileceğine duyduğu inançla Faydacılık ekolü, 17. yüzyıl liberallerinin, kimilerine göre ilahi, kimilerine göre metafizik açıklamalarına da karşı çıkıyor ve Locke'un doğal haklar ve doğal hukuk teorisini de görmezden geliyordu.

Babası James Mill'in “*On Government*” adlı çalışmasında anılan Benthamcı anlayışa mensubiyeti, tabiatıyla oğlu 19. Yüzyılın önde gelen düşünürü John Stuart Mill (1806-73) üzerinde de etkili oldu. Oğul Mill, faydacı anlayış konusunda Bentham'la tümüyle aynı fikirleri paylaşmadı, ancak toplumun yapısı konusunda Bentham gibi, doğal hukuk ve toplum sözleşmesi teorilerini kullanan girişimleri reddetti; böylece Locke ve klasik çizginin diğer temsilcilerinden ayrılışı pekiştirdi (Alan, 2007). Her ne kadar insana ve haklarına duyulan temel inanç değişmese de ortaya konan rasyonel ve faydacı temel, insanın yarattığı başta ulus-devletler ve onlar arasındaki derin rekabeti tarihten gelen altyapıyla daha hak tanımaz ve yıkıcı etkilere açık hale getirdi.

Anılan faydacılık ekseninin belirginleşmesiyle, günümüz kimi akademisyenleri için de liberalizm eleştirisinin farklı suretlerde ortaya konduğu bir zemin hazırlanmış olmaktadır. Örneğin Holden, klasik bakış açısından liberaller, “hükümetin gücünün ve otoritesinin, yazılı veya yazısız anayasa/haklar beyannamesi gibi araçlarla düzenlemeye tabi tutarak sınırlandırılmasını arzu eden insanlardan oluşmaktadır” der (1993: 16). Dolayısıyla bir hükümet, demokratik bir şekilde seçilse ve halkın egemenliğini ya da “genel iradeyi” yansıtsa bile, bireyleri korumak adına sınırlamalardan kurtulamayacaktır. Ancak, Bobbio (1990) bu surette liberal bir devletin demokratik bir devlet olmaması gerektiğinden ve “[liberal] bir

hükümete katılımının oldukça kısıtlandığı ve varlıklı sınıflarla sınırlı olduğu" zamanların da bulunduğu savından hareket etmektedir. Bu şekilde, basit bir sağ-sol siyasi gelenekler çekişmesine benzer şekilde, bir bakıma "genel irade" ve toplumsal oydaşmaya karşı faydacılık prensibinden sonuna kadar yararlanıp güç kazanan "sınırlı kesimler" arasındaki gerilime işaret etmektedir.

Bu manada, liberal değerlerin eşitlikçi ilkelerle belirli bir çelişkiye sahip olabileceğini ve bu çelişkinin liberalizm ile demokrasi arasındaki başka bir gerilim alanı olarak okunabileceğini iddia edenlerin sayısı dönem dönem artış göstermektedir. Burada, liberalizmin özgürlüklere olan temel inancı örnek gösterilse de, özellikle ekonomik ve sosyal alanlar gibi birey topluluklarıyla ilgili meselelerde, bu özgürlüğün başkalarının "pahasına" olsa bile savunulabileceği, eleştirilerin odak noktası haline gelmektedir (Bobbio, 1990: 33).

Bu noktada, özgürlükçü geleneğin önde gelen isimlerinden Friedrich Hayek'e (2001) göre ise eşitlikçilik gibi bir gerekçe ile de olsa çoğunluğu oluşturan kitle, "istediğini yapmakta özgür" olduğu bir doğal durum içerisinde düşünülmemelidir. Ona göre böyle bir özgürlük, "halkın zulmü" ile doğrudan doğruya bağdaşmaktadır (Hayek, 2001: 109). Bu çerçevede, Held'in (2006) vurguladığı şekliyle, "yasal demokrasi" kavramı Hayek ve ona benzer liberallerin çizgisiyle eş tutulabilir ve ona göre hukukun üstünlüğü ilkeleri yoluyla çoğunluğun sınırlandırılması, çoğunluk yönetiminden despotik eğilimlerin çıkmasının engellenen temel amaçlarından biri haline gelir.

Dahl (1989) için ise "hem çoğunluk hem de azınlık aynı terazide tartılabilir". Bu sava göre, "büyüklüğü ne olursa olsun" yönetici grup, bireylerin "doğal haklarına" engeller oluşturabilecektir. Bu duruma bağlı olarak, çoğunluğun azınlığa karşı "kusurlu" görülebilecek karakterine rağmen, mevcut bozukluğu başka diğer "kusurlu" görülen alternatif bir sistemle "değiştirmek" için tatmin edici bir neden de her zaman bulunmamaktadır (Dahl, 1989: 52).

Dahl'ın belirttiği şekilde tatmin edici bir neden olmadan müdahalenin oluşmadığı, herkesin doğal haklarına saygı duyulduğu ve kimilerine göre gerekli görülen dışta veya içte "anarşi" bahanesiyle yapılan devletçi müdahalelerde dahi birey hukukunun en üst noktada tutulduğu zamanlar genel doğrumuz haline gelmiş midir? Tarihsel ve güncel gelişmeler ne yazık ki bunun tersinin olduğu pek çok hadiseyi bizlere sunar. Özellikle teorik çerçevesi 19.yüzyılda pekişen ancak insanlık tarihi boyunca belirgin olan rasyonel faydacılık ekseninde liberalizmin de, zaman zaman gittikçe güçlenen ve herkesi ezen devlet ve bürokratlarına karşı sessiz kalma süreci hepimize ait doğal haklarımızın durumunu dönem dönem tekrar değerlendirmemizin gerektiği anlarla bizleri karşı karşıya getirmektedir.

Bu bağlamda tekrar altını çizmek gerekir ki, Devletler ve parçaları çoğu zaman farklı ekonomik, siyasi veya sosyal konjonktürleri iç veya dışta politikalarında, “anarşinin bastırılmaması halinde her şeyin yok olacağı” ana teziyle kullanmaktadırlar. “Devletler ve parçaları” dediğimiz gerçeklik ise çoğu zaman, rasyonel fayda ve tabiatıyla rasyonel çıkar prensibiyle bir bütün halinde hareket etmeyi öğrenmiş ve kabullenmiş bireyler topluluğundan başka bir şey değildir. Anılan faydacılık ürünü teşekküller, yeri geldiğinde “öteki” tabir edilen bir diğerrinin doğal hakkının, “anarşi” veya başka bir gerekçeyle sökülüp atılmasında beis görmemektedirler.

Gardiyan Devlet ve Devletçiliğe Karşı Hukuk ve Doğal Haklarımız

Yukarıdaki tartışmalar ve eleştiriler bağlamında, ulus-devletin arzu ettiği ölçüde klasik doğal hak teoreminden sıyrılarak faydacı bir eksene oturan liberalizmin, 19.yüzyıl bitip yeni bir yüzyıl başlarken ise Alman ekolünden bir sosyologun teorileriyle yeni bir döneme kapı araladığı görülmektedir. Anılan sosyolog olan Max Weber (1864-1920), Liberal ekolün temsilcileri arasında ilk sıralarda zikredilmese de, dönemin Alman düşünce tarzı içerisinde özgürlükçü ve bireyin gücü odaklı bir düşünce sistematığıyle eserlerini sundu.

Weber bununla birlikte, günümüz disipliner yaklaşımlarının temelini atan işlevsel ve bir nevi faydacı tezleriyle Liberalizmi sırtlayan Batı geleneğinde etkisi bugün de silinmeyen modern devlet ve etkin bürokrasi fikriyatının sahibidir (Mommsen, 1965). Bu tür bir işlevselliği ve rasyoneliteyi, günümüze kadar uzanan etkin ve gereğinden fazla koruyucu yani bir nevi “Gardiyan” devlet anlayışıyla (Demirel, 2005) birleştirenler de ne yazık ki bu dönemden sonra baskılarını artırarak sürdürmüşler, bu esnada kendilerine, Hobbes, Machiavelli gibi tarihsel figürlerin yanına Weber’i de dayanak olarak seçmişlerdir. Bu yönüyle Hobezyen düşünce tarzının Locke gibi aydınların karşıt görüşleriyle daha öteye ilerletemediği devletlerin başat aktör olduğu karamsar senaryonun geçerliliğini koruması adına, sistematik, bilimsel ve rasyonel Weberyen ekolün, günümüze kadar ön aldığını söylemek mümkündür.

Hangi açıdan bakılırsa bakılsın, daha en başta insanı, haklarını ve mirasını korumak ve basit gündelik sorunları hukuk temelinde çözmek amacıyla oluşturulan “devlet teşekkülü”, süreç içerisinde Hobezyen bir canavara veya Weberyen bir duygusuz makineye dönüşmüş müdür, ne yazık ki uzak veya yakın geçmişe bakıldığında ve her şeyi dakikasında öğrenebildiğimiz günümüz “modern” dünyasında dahi bu sorunun yanıtı sanırız hayırdan çok evettir. Temel suçluyu aramak gerekir ise de, sistemsal eleştirinin yanında, hangi ülkede olursak olalım yanı başımıza, yan sokağımıza, apartman/sokak komşumuza, şirket/ofisimizin

üst veya alt katına şöyle kısaca bir kulak kabartmak da kâfi olabilecektir. Bu durumda, rastlayacağımız ise, faydacılık düsturunu en bozuk haliyle hayatlarına nakşeden ve en basit günahlarını dahi tarihte veya günümüzde olduğu gibi kralının, devletinin, dini organının, babasının/annesinin, mezhebinin, amirinin veya bütün bunları kapsayan “merkezi otoritesinin kutsiyetine” bağlayan kişi, akraba, yakınlar veya görevli/memurlar olacaktır.

Yukarıda bahse konu hak kayıplarının giderilmesi ve oluşan zararların tazmininde ise, hukuk ve adalet halen en büyük silahımızdır. Bu bağlamda, hâlihazırda çoğu Batı halklarınca kurulan modern devlet teşekküllerini tartışmaya yer bırakmayacak şekilde daha hakkaniyetli ve yaşanası bulunulmasının altında ise, tarihte geçtikleri acı tecrübelerle attıkları adımların rasyonel faydacı prensiplerin yanında rasyonel hakkaniyet çizgisine uyumu yatmaktadır. Hakkaniyet odaklı bu tür sistemlerde bireylerin de yukarıda bahsettiğimiz merkeziyetçiliğe ve aileden başlayarak okullarına işyerlerine kadar inşa edilmiş kutsaliyetlere karşı kendi öz hak ve hukukunun ardından gidişle ve sessizliğini yenmeleriyle paralel hak mücadelelerinde daha kolay galip gelindiğini söylemek mümkündür. Topluca değerlendirildiğinde tek bir bireyden başlayarak genele yayılan hukuksal adımlar haline gelen bu mücadeleler, devletin bireyi ve insanı anlamaktan uzak görünen soğuk yüzünü veya kimilerine göre Hobezyen veya Weberyen taraflarını da ılımanlaştırmakta, popüler bir ifadeyle nötrleştirmekte, ancak esas olarak bulunması gerektiği yer olan insana dair “doğal hakların koruyucusu” noktasına getirmektedir.

Yılmaz’ın isabetli şekilde değindiği üzere bu noktada “adalet ontolojik olarak bireyde başlasa bile, reel olarak bireyler arası ilişkilerde ortaya çıkmaktadır ve bu ilişki biçimi epistemolojik düzlemde açıklanabilmektedir. Dolayısıyla, adalet asıl olarak ‘düzen’ ve ‘ölçü’ye tekabül eder ve daha çok karşılıklı ilişkilerde somutlaşır. Bu bakımdan bir adalet teorisi, ideal olarak uyum ve iş birliğini esas alarak kaos ve çatışmayı dışarıda bırakacak şekilde, epistemolojik çerçevesini temel varlık olan bireysel ontoloji üzerine kurmaktadır” (Yılmaz, 2018: 68). Bu çerçevede, bir miktar daha maddi kazanç, unvan, yakınına istihdam, eşine dostuna destek veya aileden övgü beklenti ve hevesiyle, birey ahlakının ve temel insan haklarının tam tezat noktasında işlediğimiz fiiller, sarf ettiğimiz etik üstü söylemlerle adalet terazisini sarsmamız veya bozmamız, esasen aşırı güçlenen devletler eliyle inşa edilen ve gücün muhafazasında yeni krizlere muhtaç olunan yeni gerçekliklerle de kolay surette uyumlu hale gelebilmektedir. Bu durum, bireyler arası hukuk ve adaletin tam manasıyla tesis edilemediği bir ortamda, insan olarak hepimizin ve tabiatıyla günümüzde beraber yaşadığımız diğer tüm canlıların ve doğamızın da git gide erimesine, bireyden başlayarak toplu surette haklarımızın birer birer yitip gitmesine neden olmaktadır.

Konu hakkında kaydadeğer felsefe tartışmalarda da ele alındığı üzere Liberalizm gibi “özgürlüğü esas alan bir siyaset teorisi ‘iyi’ toplumun değil, ‘adil’ toplumun doğasını araştırmalıdır. Zira özgürlüğün korunması, barış ve güvenliğin sağlanmasını temin eden sosyal düzen mefhumu, adaletin gereklerini zorla uygulamayı öngörmektedir. Buna mukabil iyilik, hayırseverlik, dostluk, dayanışma gibi değer yargıları ya da toplumsal erdemler gönüllülük esasında ortaya çıkan ve dolayısıyla zorlamaya dayalı olmayan iyi bir toplumun önemli vasıflarıdır” (Yılmaz, 2018: 68). Keza, Berzeg, Türk siyasi hayatına dair yaptığı yorumlardan birinde “Bürokratiklik, hiyerarşiye, emir kumandaya bağlılıktır. Bu geleneğin içinde yetişmiş kadrolarla, gerçek anlamda demokratik parlamento oluşmaz. Bürokratların etkin olduğu siyasi parti, ister istemez, bürokratik hiyerarşi ve emir kumanda ile yönetim zihniyeti içine girer” demektedir (1996: 21). Bu tespit, esasen devletin ve memurlarının müdahil olduğu veya içte veya dışta “anarşi” mefhumunun ardına saklanarak müdahil olma durumunda kaldığı pek çok diğer alan için de geçerli kabul edilmelidir.

Makalemizde de ele alındığı üzere anılan müdahilliğe en az düzeyde maruz kalmanın en emin yolu öncelikle bireyin, adil ve saygılı bir çerçevede kendi öz yaşamına dair düşünce veya eski tabirle tefekkür sürecinden tam manasıyla geçmesinde yatmaktadır. Anılan düşünce sürecinden sonraki pratik aşamada da mutlak iyiye ulaşmayı bir kenarda tutarak ve belki imkânsızlığını göz önünde bulundurarak, öncelikle mutlak adil ve karşısındakine hak çizgisinde yaklaşabilmesi, bunun aksini iddia edecek her tür dış otoriteye karşı ise keza hak çizgisinde cevap verebilmesi anlatmak istediğimiz temel yargıyla uyumlu olacaktır.

Sonuç

Makaleye başladığımız “Çerkes Soykırımı”ndan bir alıntıyla keza makaleyi sonuçlandırmak isterim. Dış veya iç politika ayrımını bir kenara bırakarak, Devletin veya devlete benzer insanın yarattığı merkezi bir otoritenin yine insana karşı nasıl bir *Leviathan* haline geldiğinin kısa bir özetidir esasen anılan deyişler. Buna göre, Çerkesya dâhil tüm Kuzey Kafkasya benzeri topraklardaki acı tarihin sorumluları arasında gösterilen, öte yandan, kimilerine göre günümüzde hala “büyük vatan kahramanları” olarak anılan Rus İmparatorluk Generallerini merkeze alarak Richmond, 20.yüzyıl başında önde gelen tarihçilerin sunduğu şu sözleri bizlere hatırlatmaktadır:

Rus General Erckert, [diğer bir Rus General] Yermoloff için "en az yerliler kadar zalimdir" diyor. Kendisi şöyle dedi: "Adımın dehşetinin, sınırlarımızı zincirlerden veya kalelerden daha güçlü bir şekilde korumasını, sözlerimin yerliler için ölümden daha kaçınılmaz bir yasa olmasını istiyorum. Asyalıların gözünde küçümseme bir zayıflık işaretidir ve saf insanlığım nedeniyle amansız bir şekilde katıyım. Bir infaz, yüzlerce Rus'u yok olmaktan ve binlerce Müslüman'ı vatana ihanetten kurtarır." (...). Politik olarak, adaletin nereden geldiğini görmek

zordur, ancak bu açıdan Rusya, vahşi veya yarı vahşi ırklarla temasa geçtikleri her yerde İngiltere ve diğer tüm medeni Devletlerin yaptıklarını ve yapmaya devam ettiklerini yapıyordu. Zorla ya da hileyle başka bir ülkenin bir kısmı alınır ve er ya da geç, şu ya da bu bahaneyle, geri kalanı da onu takip etmek zorundadır (Richmond, 2013: 41).

Hangi ülke veya toplumda olursa olsun bütün bu tarihsel ve sistematik otorite oluşumuna karşı, Liberal teorinin Locke'tan Mill'e uzanan evrim sürecinde, düşünürler arasında şüphesiz farklar olsa da, temel ortak düşünceyi, mutlakiyete ve bugüne uyarlıysak, insan eliyle veya aklıyla yaratılmış doğal hak tanımaz yapay ve hiyerarşik bir güce karşıtlığı olarak belirtebiliriz. Bu durum, Liberalizmin, siyasetten ekonomiye üzerinde fikir yürütülen şey ne olursa olsun, mutlak ve keyfi güçten kaçınmakla ilgilendiği anlamına gelir. Bu noktada esasen, Locke da Mill de, bir siyasi otorite olarak bir hükümetin, can, mal güvenliği veya mutluluk arayışı gibi tamamen seküler amaçlar için var olması gerektiğini teyit eder. Liberal Entelektüeller arasında dünyada devam eden bu fikir şelalesi günümüz demokratik kurumlarının genişlemesinin altında yatan önemli kaynak noktalarından biri olmuştur ve olmaya devam edecektir.

İnsanın ve İnsana ait olan Liberalizmin, rasyonel faydacı Devlet ve Devletçilik eylemlerine karşı makalemize konu bu bitmeyen yolcuğunda, Türkiye gibi siyasal, iktisadi ve sosyal geçiş süreçleri uzun ve meşakkatli olabilen ülkeler özelinde ise, Kâzım Berzeg gibi aydınlara duyulan ihtiyacı da son söz olarak vurgulamak isterim. Onun gibi aydınlar her ülke ve toplum tarihi için kritik rol alan kişileri temsil etmektedirler. Demokrasi ve birey hakkına dayalı düşüncelerinden vazgeçmeyenler, gerektiğinde bunu her şeye rağmen dile getirerek, halk deyişlerimizde dahi belli bir yergi ve alaycılıkla karşılaşmakta, bir bakıma “taşı ilk kuyuya atanlardan” veya “dokuz köyden kovulanlardan” olabilmektedirler. Ancak bütün olumsuzluklara rağmen, hukuk ve adalet arayışları temelinde kuşku duymaktan geri durmayarak, tarihte ve zihinlerde inşa edilen yapay kutsaliyetleri temel insan haklarını yani doğal haklarımızı korumak dürtüsüyle sorgulayanlar, esasen ulaşılmak istenen ve çok da uzak olmayan kültür ve medeniyet dediğimiz mefhumların da temel bileşenlerini ortaya koymaktadırlar.

Kaynakça

Berzeg, Kâzım (2019). *Liberalizm Demokrasi Kapıkulu Geleneği*, Ankara: Liberte Yayınları.

Berzeg, Kâzım (2012). “Liberal Düşünce ve Topluluğu”, *Liberal Düşünce*, Yıl 17, Sayı 68, Güz 2012, 51-68.

Berzeg, Kâzım (1996). “Neden Liberalim?”, *Liberal Düşünce*, Sayı 1, (Kış 1996), 15-27.

Berzeg, Kâzım (1999). “Liberalizm Üzerine Çeşitlemeler”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Ocak-Şubat 1999, 5/25, 595 – 624.

Bobbio, Norberto (1990). *Liberalism and Democracy*. New York, London: Verso, 1990.

Dahl, Robert (1989). *Democracy and Its Critics*. New Haven, London: Yale University Press.

Demirel, Tanel (2017). “Anayasa Değişiklik Teklifi Üzerine”. *Liberal Düşünce*, Sayı 85, Kış 2017, 137-155.

Demirel, Tanel (2005). “Lessons of Military Regimes and Democracy: The Turkish Case in a Comparative Perspective,” *Armed Forces&Society* 31, No: 2. 245-271.

Gray, John (1995). *Liberalism*. Berkshire: Open University Press.

Hayek, Friedrich von (2001). “The Political Order of a Free People”. *Theories of Democracy: A Reader* içinde. Ronald J. Terchek ve Thomas C. Conte (Editörler.). Maryland: Rowman&Littlefield.

Held, David (2006). *Models of Democracy*. Cambridge, Malden: Polity.

Holden, Barry (1993). *Understanding Liberal Democracy*. Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf.

Lee, Cameron (1968). *Western Political Theory (Part 3: Nineteenth and Twentieth Centuries)*. New York: Harcourt Brace.

Locke, John (1773). *Second Treatise of Government*. Boston: Edes and Gill. <https://books.google.com/books/> adresinden ulaşılmıştır, 2 Şubat 2023.

Mommsen, Wolfgang J. (1965). “Max Weber's Political Sociology and His Philosophy of World History”. *International Social Science Journal*, XVII, 1. 23-45.

Morgenthau, Hans J., (1946). *Scientific Man vs. Power Politics*. Chicago: University of Chicago Press.

Richmond, Walter (2013). *The Circassian Genocide*. NewBrunswick: Rutgers Uni. Press.

Ryan, Alan (2007). “Liberalism”, *A Companion To Contemporary Political Philosophy* içinde. Robert Goodin ve Philip Pettit (Editörler). Oxford: Blackwell Publishers.

Saward, Michael (1998). *The Terms of Democracy*. Malden: Polity.

Seth, James (1912). *English Philosophers and Schools of Philosophy*. New York: Ams Press.

Yayla, Atilla (2016). “Kâzım Berzeg’in Ardından”, *Liberal Düşünce*, Sayı 81, Kış 2016, 10-14.

Yayla Atilla (2008). *Liberalizm*. Liberte Yayınları, Ankara.

Yılmaz, Alim (2018). “Adalet ve Sosyal Düzen Arayışında Özgürlük ve Eşitlik Çatışması”.
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 23, Sayı: 89, Kış 2018, 65-76.